

IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIMY
MASHG'ULOTLARNI OLIB BORISHDAGI O'ZIGA XOSLIK

Satimboyeva Xurshida Anvarjon qizi
University of Economics and Pedagogy
pedagogika kafedrası o`qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalash faoliyati va rehabilitatsiyasini diagnostika, profilaktika, tuzatish, rivojlanish va rehabilitatsiya aspektlarini o'z ichiga olgan tizim sifatida tashkil etish, bu esa maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy, kognitiv va aqliy rivojlanishining yuqori, ishonchli darajasini ta'minlovchi muhim ustun ekanligi haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: diagnostika, profilaktika, tuzatish, rivojlanish, rehabilitatsiya.

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida korreksiyalash va rivojlantirish faoliyati ajralmas tizimdir. Maqsad – maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalash faoliyati va rehabilitatsiyasini diagnostika, profilaktika, tuzatish, rivojlanish va rehabilitatsiya aspektlarini o'z ichiga olgan tizim sifatida tashkil etish, bu esa maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy, kognitiv va aqliy rivojlanishining yuqori, ishonchli darajasini ta'minlaydi. Rivojlanishida nuqsonli bolalar uchun yaxlit tuzatish, rivojlantirish va rehabilitatsiya tizimini yaratish turli mutaxassislarni jalb qilishni talab qiladigan qiyin vazifadir.

“Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti va qo'shma tipdagi maktabgacha ta'lim tashkiloti maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolaning ta'lim olishga bo'lgan huquqi amalga oshirilishini ta'minlash;
- bolalarni o'qitish va tarbiyalash, jamiyatga moslashtirish, shuningdek, rivojlanishidagi nuqsonlarni korreksiyalash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
- bolalarning yosh va o'ziga xos imkoniyatlariga, qobiliyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ularning jismoniy, aqliy va ma'naviy kamol topishini ta'minlash;
- bolaning shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, uning ijtimoiy tajriba orttirishini ta'minlash”¹⁴

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari sharoitida tuzatish va rehabilitatsiya ishlari bolalarni pedagogik, psixologik tuzatish va rehabilitatsiya qilishni o'z ichiga olgan, kompleksda amalga oshirilgan taqdirdagina samarali bo'ladi.

Ta'lim faoliyatining maqsadi – bolaning rivojlanish yo'nalishlarining umumiy asosiy vakolatlari va malakalarini shakllantirish uchun sharoit yaratishdir.

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va rehabilitatsiya markazlarida

¹⁴ O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi №391-sonli “Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi Qarori / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 14.05.2019-y., 09/19/391/3120-son.

bolalar faoliyatining barcha turlari, shu jumladan, mashg'ulotlar o'yin uslubida amalga oshiriladi.

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim dasturi «Ilk qadam» Davlat o'quv dasturiga muvofiq, muassasa tashqarisida bola to'rtta vakolatga ega: kommunikativ, o'yin, ijtimoiy, kognitiv.

Maxsus ehtiyojli bolalar bilan psixologik-pedagogik ishlarning mazmuni rivojlanish sohalarida amalga oshiriladi:

- “Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish”;
- “Ijtimoiy va hissiy rivojlanish”;
- “Nutq, muloqot, o'qish va yozish qobiliyatlari”;
- “Kognitiv rivojlanish”;
- “Ijodiy rivojlanish”.

Psixologik-pedagogik ishlarning mazmuni maktabgacha yoshdagi bolalarni yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

“Bolalarning jismoniy, intellektual va shaxsiy fazilatlarini shakllantirish bo'yicha psixologik-pedagogik ishlarning vazifalari har bir ta'lim sohasining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi vazifalar bilan bir qatorda majburiy psixologik qo'llab-quvvatlash bilan barcha ta'lim yo'nalishlarini rivojlantirish jarayonida kompleks ravishda hal etiladi”.¹⁵

I. JISMONIY RIVOJLANISH VA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH.

Ko'zlangan maqsad: tana harakatlarini muvofiqlashtirish, mayda qo'l motorikalarini rivojlantirish, vizual-fazoviy jihatlarni rivojlantirish.

Vazifalar:

Ko'zi ojiz bolalar uchun:

- funksional faolligini oshirish, analizatorlar, hissiy bilish organlari (teginish, eshitish, ko'rish, hidlash) faoliyatini rivojlantirish;
- fazoda harakatlanishning tabiiy jarayoni sifatida yurish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- xavfsiz harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- vizual-motor, eshitish vositasi, qoldiq ko'rishni himoya qilish va terining xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish.

Gapirish qobiliyati og'ir bolalar uchun:

- to'g'ri nafas olishni rivojlantirish (qisqa nafas olish va kengaytirilgan nafas chiqarish);
- to'liq motorli ko'nikmalarni shakllantirish;
- noto'g'ri pozitsiyalarni tuzatish, muvozanat va chidamlilikni rivojlantirish;
- harakatlarning tezligini tartibga solish, sinxron o'zaro ta'sir harakatlar, nutq va

¹⁵ Moslashtirilgan o'quv dasturi: alohida ehtiyojga ega 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun. Mualliflar: I.V.Groshev, E.N.Nazarova, E.A.Nekrasova, E.F.Cai, B.P.Abdullayev, U.T.Muxitdinova. –T.: 2019.

bir qator motor harakatlarini yodlash, og'zaki ko'rsatmalarga tezkor munosabatni rivojlantirish;

Aqli zaif bolalar uchun:

- hissiy munosabatni rivojlantirish;
- yalpi motorli ko'nikmalarni rivojlantirish;
- qurish va tiklash qobiliyatlari;
- ob'ektlar bilan maqsadli harakatlar qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

Mushak-skelet sistemasi buzilgan bolalar uchun:

- yoshga bog'liq bo'lgan lokomotor-statik funktsiyalarni shakllantirish;
- qo'l funktsiyalarini shakllantirish: ishora, mimika, manipulyatsiya faoliyatining motor asosini tashkil etadigan tushunish (nafaqat stolda o'tirish holatida, balki yotib, tik turgan holda ham bajarish);
- postural reaksiyalarni bartaraf etish bo'yicha mashqlarni bajarish;

Eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun:

- motor tajribasini har xil jismoniy mashqlar bilan boyitish;
- ko'rsatma bo'yicha harakatlarni to'g'ri bajarish ko'nikmalarini shakllantirish;
- eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash;

II. IJTIMOY VA HISSIY RIVOJLANISH.

Ko'zlangan maqsad: kommunikativlik, o'zaro aloqa o'rnatish, muloqotga kirishishlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Vazifalar:

Ko'zi ojiz bolalar uchun:

- ijtimoiy moslashuv, oftalmologiya sharoitlari yaratish uchun muhit;
- turli xil his-tuyg'ularni (quvonch, qayg'u, zavq, qo'rquv va boshqalar)ni boshqarish;
- og'zaki qo'llab-quvvatlash va kattalar bilan tana aloqasini ta'minlash;
- atrof-borliqni idrok etishga hissiy munosabatni boyitish;
- muvaffaqiyatli bo'lish uchun og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot tajribasini kengaytirish;
- o'zlik tuyg'usini shakllantirish;
- o'zgalarga, ularning faoliyatiga, ehtiyojlariga qiziqishni rivojlantirish.

Gapirish qobiliyati og'ir bolalar uchun:

- bolani tengdoshlari bilan muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga undash;
- nutq yordamida o'z fikrlari va hissiyotlarini ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- turli xil nutq vaziyatlaridan foydalanish, o'z-o'ziga xizmat qilish, madaniy-gigienik ko'nikmalar, mehnat elementlari, so'z boyligini tushunish, o'zlashtirish va mustahkamlash ustida ishlash;

- kerakli narsalarni nomlash, nutqiy vaziyatni kiritish bilan bolalar faoliyatining barcha turlarini amalga oshirishda to'g'ri iboralarni tuzish (qiyin bo'lgan taqdirda, ilgari o'rganilgan tematik so'z boyligini yangilashga yordam berish lozim);
- bola tomonidan amalga oshirilgan harakatlardan fikr topish;
- tushunchalar, ta'riflar, iboralar va jummalardan bolalar tomonidan izchil matnlarni bosqichma-bosqich tuzishga o'tish;
- hunarmandchilik buyumlari, o'yinchoqlar, esdalik sovg'alari va boshqalar (qo'l mehnati bilan tayyorlangan predmetning nomi, mehnat qurollari, tayyorlangan buyumdan foydalanish maqsadi haqida hikoya qilish, ish jarayonining tavsifi; bolalar buyumlarning shakli, rangi, hajmi bo'yicha farqlashni o'rgatish lozim);
- nutqning kommunikativ funksiyasini rivojlantirish va boyitish;
- dialogik o'zaro aloqa o'rnatish usullarini o'rgatish.

Aqli zaif bolalar uchun:

- ijtimoiy borliq bilan tanishish va boshqa odamlar bilan munosabatlarni o'rnatish;
- ijtimoiy tajriba usullarini o'zlashtirishga tayyorlikni shakllantirish;
- kattalar va bolaning birgalikdagi harakatlari, imo-ishoralar va kattalar harakatlariga taqlid qilish;
- nutq ko'rsatmalariga muvofiq harakatlar;
- kognitiv faoliyat (maqsadli testlar, amaliy mashg'ulotlar, vizual yo'nalish).

Aqli zaif bolalar uchun:

- kognitiv faoliyatni rivojlantirish, barqarorlikni ta'minlash;
- motivatsion, indikativ-operatsion va etakchi faoliyatni tartibga soluvchi tarkibiy qismlarni rivojlantirish;
- emotsional-irodaviy sohadagi kamchiliklarni tuzatish;
- nutqni rivojlantirishdagi kamchiliklarni bartaraf etish;
- aloqa faoliyatini shakllantirish.

Mushak-skelet sistemasi buzilgan bolalar uchun:

- o'rganish uchun motivatsiya va qiziqishni oshirish, yangi tajriba orttirish
- faoliyati va xulq-atvori;
- bolalarning umumiy madaniy va shaxsiy rivojlanishi uchun sharoitlarni ta'minlash;
- mushak-skelet tizimining buzilishi;
- kundalik hayotda o'z-o'zini yo'naltirishni rivojlantirish, hayot muammolari;
- sog'liqni saqlash, mustahkamlash va yaxshilash uchun sharoit yaratish.

Eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun:

- axloqiy me'yorlarni o'zlashtirish;
- faoliyatning har xil turlarida faollik va mustaqillikni rivojlantirish: pedagog bilan o'yin, rejim, mashg'ulotlar;
- eshitish qobiliyati cheklangan bolaning ijtimoiy hodisalar bilan tanishtirish;

- bolani o'zgalarning harakatlarini tushunishga va tahlil qilishga o'rgatish;
- o'zlarining his-tuyg'ulari va tajribalarini ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirish;
- faoliyat, mustaqillik, kabi xarakterli fazilatlarini shakllantirish, qat'iyat.

III. NUTQ, MULOQOT, O'QISH VA YOZISH QOBILİYATLARI.

Ko'zlangan maqsadi: muloqot, bilish, bolaning o'z-o'zini namoyon qilishi, turli faoliyatlarni shakllantirish vositasi sifatida nutqdan o'z vaqtida va samarali foydalanishni ta'minlash.

Vazifalar:

Ko'zi ojiz bolalar uchun:

- artikulyatsiya, harakatlarni rivojlantirish;
- aloqa, ijtimoiy ta'sir o'tkazish uchun rivojlanishga ehtiyoj;
- nutq va eshitish, idrokini rivojlantirish;
- nutqning kognitiv funksiyasini rivojlantirish (faol savollar berish: u kim? Bu nima?);
- aloqa qobiliyatlarini rivojlantirish;
- og'zaki nutqning asosi sifatida eshitish va eshitish in'ikosini rivojlantirish;
- nutqni muloqot vositasi sifatida rivojlantirish, bolaning o'zini namoyon qilishi;
- so'rov o'tkazish, harakatlar va yo'nalishni shakllantirish;
- tovush diskriminatsiyasi va tovushlarni avtomatlashtirishni rivojlantirish;
- mavzuli-amaliy harakatlar (taqlid o'yin)ga, turli analizatorlarni kiritish;
- nutqdagi tovushlarni avtomatlashtirish, so'z boyligini aniqlashtirish va kengaytirish;
- syujet doirasida oddiy ketma-ket harakatlarni bajarish;
- nutqsiz aloqa vositalarini takomillashtirish;
- so'z boyligini boyitish va mavzu asosida nutq obrazlarini rivojlantirish;
- mustaqil amaliy faoliyatda tashqi nutqni rivojlantirish.

Gapirish qobiliyati og'ir bolalar uchun:

- nutqni tushunishni rivojlantirish;
- organlarning differentsial harakatlarini faollashtirish va rivojlantirish,
- artikulyatsiya apparati;
- mavjud bo'lmagan tovushlarni o'zlashtirish uchun artikulyatsion bazani tayyorlash;
- etishmayotgan tovushlarni sahnalashtirish, ularni quloq va bosh harflar bilan farqlash;
- nutq faoliyatini faollashtirish va lug'at va grammatikani rivojlantirish;
- nutqning talaffuz tomonini rivojlantirish va takomillashtirish;
- mustaqil so'z birikmasini rivojlantirish;
- mustaqil kengaytirilgan fraza nutqni rivojlantirish;
- artikulyatsiya apparati organlarining mushak tonusini me'yorlashtirish;

- to'g'ri nutqni nafas olishni rivojlantirish;
- asosiy yozish va o'qish qobiliyatlarini o'zlashtirishga tayyorgarlik.

Aqli zaif bolalar uchun:

- ovozli tahlil va sintez;
- nutq faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish;
- lug'atni aniqlashtirish, kengaytirish va tizimlashtirish;
- so'z birikmalarini rivojlantirish;
- yozish texnikasini o'rgatishga tayyorgarlik.

Aqli zaif bolalar uchun:

- muloqotning kommunikativ yo'nalishini rivojlantirish;
- fonemik eshitish, eshitish qobiliyati va idrokini rivojlantirish;
- artikulyatsiya apparati organlarining tayyorgarligini shakllantirish
- nutqni takrorlash;
- bolalarda og'zaki bo'lmagan muloqot shakllarini shakllantirish;
- imo-ishoralarni tushunish va ulardan foydalanish;
- savodxonlik uchun zarur shartlarni o'zlashtirish;
- artikulyatsiya va eshitish analizatori mexanizmlarini shakllantirish;
- vizual xotirani va vizual boshqaruvni shakllantirish;
- vizual-vosita koordinatsiyasini va motorni boshqarishni shakllantirish;
- idrokni tartibga solish va lingvistik kompleksni shakllantirish ko'nikmalar

(tovushlarni farqlash qobiliyati - tovush-harf tahlili).

Mushak-skelet sistemasi buzilgan bolalar uchun:

- artikulyatsiya apparati organlarining innervatsiyasini tiklash;
- vokal, prosodik va artikulyatsion-fonetikani tuzatish;
- artikulyatsiya apparati organlarining tayyorgarligini shakllantirish, nutqni takrorlash;
- ovozning kuchini, balandligi va intonatsiyasini rivojlantirish;
- artikulyatsion harakatlar va nutqni rivojlantirish;
- yozish texnikasini o'rgatishga tayyorgarlik.

Eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun:

- o'qishga o'rgatish uchun maxsus mashqlarni o'tkazish;
- eshitish-nutq muhitini tashkil etish, eshitish vositalaridan foydalanish sharti bilan aloqa qilish;
- vizual idrokni rivojlantirish;
- muloqotga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish, taqlid qilish qobiliyatini rivojlantirish, kattalarning nutqiy harakatlari;
- bolani fe'llarning ma'nosini tushunishga o'rgatish.

IV. KOGNITIV RIVOJLANISH.

Ko'zlangan maqsad: aqliy faoliyat uchun kognitiv jarayonlar, tabiat va jamiyat

haqidagi bilimlarni rivojlantirish.

Vazifalar:

Ko'zi ojiz bolalar uchun:

- tashqi dunyo bilan o'zaro aloqada bo'lgan turli xil hissiy taassurotlarni aktuallashtirish va kengaytirish;
- vizual idrokni, vizual e'tiborni, xotirani rivojlantirish;
- mavzuning batafsil va yaxlit qiyofasini shakllantirish;
- rang, shakl, o'lcham, fazoviy munosabatlarni idrok etishni rivojlantirish;
- vizual-samarali, vizual-miya, mantiqiy elementlarni ishlab chiqish
- fikrlash;
- yordamida maqsadli idrok etish usullarini shakllantirish algoritmlashtirish;
- harakatlanuvchi narsalar va ularni idrok etish tasavvurlarini shakllantirish;
- ob'ektlarni tanlab olish va boshqalar orasida tanib olish uchun analizatorlar (taqqoslash texnikasini o'zlashtirish asosida muhim belgilar bo'yicha), uning xususiyatlari va maqsadini belgilashga o'rgatish.

Gapirish qobiliyati og'ir bolalar uchun:

- fonematik tahlilni ishlab chiqish;
- fazoviy, optik tasvirlarni ishlab chiqish;
- ramziy ma'noga ega bo'lish, umumlashtirish va mavhumlashtirish qobiliyatini rivojlantirish;
- o'zboshimchalik bilan og'zaki xotira hajmini kengaytirish;